

نامه نخست سغدی

دکتر سعید نظری

*

چکیده

سغد نام باستانی منطقه‌ای اطراف دره بدخشان در ماوراءالنهر بود. مرکز این منطقه شهر سمرقند است. مردم سغد در زمان ساسانیان به دلیل فعالیت‌شان در بازرگانی، بخصوص تجارت با چین و هند، معروف بودند و یکی از قطب‌های اصلی اقتصاد ایران بشمار می‌آمدند. از زبان سغدی در دوره میانه زبان‌های ایرانی، آثاری بسیار برجای مانده که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، نامه‌های کهن سغدی است. نامه‌های کهن سغدی به زبان و خط سغدی به سال ۱۹۰۷ میلادی توسط سراورل استاین در یکی از برج‌های نگهبانی دیوار چین بدست آمد. این اسناد شامل پنج نامه کامل و چهار تکه پاره، شبیه به یک نامه است. نامه‌های سغدی تحولات سیاسی و اجتماعی مردمان آن روزگار چین را بازگو می‌کند. نامه نخست سغدی از طرف دختری از اهالی دون وانگ خطاب به همسرش نوشته شده است.

کلید واژه

سغد، نامه‌های کهن سغدی، شهرهای چین.

---

* دکترای فرهنگ و زبان‌های باستان و عضو هیأت علمی دانش‌گاه آزاد اسلامی واحد سنندج.

مقدمه

سغد یکی از استان‌های امپراطوری هخامنشی بود که داریوش اول، در سنگ نبشته بیستون از این سرزمین یاد می‌کند. اکنون سغد، ازبکستان جنوبی و تاجیکستان غربی را در بر می‌گیرد. مردمان سغد تاجر بودند و از طریق بازرگانی و کشاورزی روزگار خود را می‌گذراندند. آثار مکتوب سغدی از نزدیک سمرقند تا یکی از برج‌های دون هوانگ (Dun-huang) و از مغولستان داخلی تا دره سند در شمال پاکستان کشف شده است. زبان این سرزمین، زبان سغدی خوانده می‌شود. از زبان سغدی در دوره باستان اثری بر جای نمانده، ولی در دوره میانه آثاری نسبتاً زیاد بدست آمده است. زبان سغدی بر اثر نفوذ زبان فارسی میانه و نیز زبان‌های دیگر از رواج افتاد و تنها تا قرن ۱۱ میلادی بدین زبان تکلم می‌شد. اما از آن پس جای خود را به زبان یغناپی (Yaghnābī) داد که امروزه در دره یغناپ، در میان کوه‌های زرفشان، بدان سخن گفته می‌شود. آثار سغدی مشتمل بر نوشته‌های روی سکه، سفالینه، نامه‌های کهن سغدی، کتیبه افراسیاب، آثار کوه مغ، آثار بودایی، مسیحی، مانوی و چندین اثر گران‌بهای دیگر است.

نامه‌های باستانی سغدی

از نظر تاریخی سکه نوشته‌های سغدی که تاریخ آن‌ها به قرن دوم میلادی می‌رسد، کهن‌ترین نوشته‌های زبان سغدی است؛ اما بیش‌تر سکه‌ها از قرن پنجم میلادی به بعد ضرب و در زادگاه قوم سغد، بویژه نواحی بخارا و سمرقند، پیدا شده است. سکه نوشته‌ها فقط اطلاعاتی درباره نام‌ها می‌دهد و محتوایی قابل ملاحظه ندارد. اما در سال ۱۹۰۷ باستان‌شناس شهیر مجاری سرائورل استاین^۱ Sir Aurel Stein کاوش‌هایی را در مسیر جاده ابریشم انجام داد که آثاری بسیار گران‌بها از این مناطق بدست آمد. این اسناد در یکی از برج‌های دیده‌بانی مخروبه سلسله هان، در ۹۰ کیلومتری غرب دون - هوانگ^۲ در ایالت گانسو^۳ (بین دون - هوانگ و لویانگ) و ۵۵۰ کیلومتری شرق لولان^۴ در محوطه باستانی "T.XII.a" (مراجعه شود به نقشه شماره: الف) بدست آمد. نامه‌های کهن سغدی به زبان و خط سغدی توسط سغدیان مقیم سین - کیانگ^۵ (ترکستان چین) و گانسو خطاب به هم‌وطنانشان در غرب (سغد یانا و سمرقند) و برخی از نواحی منتهی به چین نظیر دون - هوانگ سوز - هو^۶، گوزانگ^۷ و جین - چنگ^۸ نوشته شده که میان شهرهای مزبور و خاک اصلی سغد (بخصوص سمرقند) رابطه‌ای بسیار نزدیک وجود داشته است. نامه‌های مزبور، تحولات سیاسی در

چین شمالی، ناامنی راه‌ها، مشکلات و مسائل تجاری در سغد، شرایط زندگی و فعالیت روزمرهٔ بازرگانان ساکن در لویانگ^۹ را بازگو می‌کند. این‌گونه بنظر می‌رسد که دست‌نوشته‌ها در کیف پستی در مسیر عبور از مرکز چین به غرب توسط نگهبانان مرزی چین مصادره گردیده و هرگز به دست دریافت‌کنندگان، نرسیده است. تاریخ‌نگاران بر این باورند که قاصدان موفق نشده‌اند به منزل مقصود برسند؛ آن‌ها به گرداب حوادث سخت و ناگوار افتادند، بنابراین کوشیده‌اند در برج، برای خود پناه گاهی پیدا کنند، ولی این کوشش نافرجام بوده است. آن‌ها کشته شده و کیسهٔ نامه‌های مذکور با مبدأ و مقصد مختلف، شانزده قرن در خرابه‌های برج مدفون بوده است. این اسناد، شامل پنج نامهٔ کامل و چهار تکهٔ پاره شبیه به نامه است که پیچیده در ابریشم قهوه‌ای رنگ، درون یک پاکت پارچه‌ای زبر از جنس کتان، بدست آمد (مراجعه شود به تصویر شماره دو). تمام نامه‌ها تا شده بود و این تاخوردگی، نوشته‌های نامه‌ها را تا حد امکان محفوظ نگاه داشته بود. البته آسیب دیدگی‌های جزئی در لبهٔ بیرونی برخی از نامه‌ها دیده می‌شد. کاغذهایی مربع شکل که این نامه‌ها بر روی آن نوشته شده، از لحاظ اندازهٔ ابعاد از یک نظم ویژه برخوردار بوده است که خود بیان‌گر یک اندازهٔ استاندارد، برای این اسناد است. عرض نامه‌های سغدی در حدود ۲۲ سانتی‌متر است که اندازهٔ استاندارد نامه‌های آن روزگار بوده است.^{۱۰} این موارد، از دید باستان‌شناسان، بسیار مهم است Stein, Aurel, 1921, v.2, chap. XVIII, p.671. پژوهش‌گران در مورد تاریخ دقیق تحریرنامه‌ها اختلاف نظر دارند. سر «اورل استاین» از دیدگاه باستان‌شناسی موفق شد زمان دقیق نامه‌ها را مشخص کند. بدین وسیله وی از واقعیت مدارک چینی که در برج‌های نگهبانی همان ناحیه پیدا شده است، پرده برداشت و معتقد است که نامه‌ها در سال ۱۳۷ میلادی نوشته شده است. و.ب. هینینگ (W.B. Hening) در مقاله «تاریخ نامه‌های سغدی» نظریهٔ استاین در نیمهٔ اول قرن دوم را رد کرده و معتقد است حوادث و اتفاق‌هایی که در نامهٔ دوم بدان اشاره می‌شود - تاراج و ویرانی شهر لویانگ و به^{۱۱} و نیز فرار امپراتور توسط هون‌ها - در سال‌های ۳۱۱ و ۳۱۲ میلادی است. آ. فوجیدا Akira.Fujieda و هارمات Ja.No Harmatta خلاف نظر هینینگ را دارند. هارمات معتقد است که اتفاق‌هایی که در نامهٔ دوم بدان اشاره می‌شود، در سال‌های ۱۹۰ تا ۱۹۵ میلادی رخ داده است در حالی که فوجیدا، تاریخ نامه‌ها را قرن شش میلادی می‌پندارد و سرانجام به دفاع از نظریهٔ هینینگ می‌پردازد. سیمز ویلیامز معتقد است که ویرانی شهرهای «لویانگ و به» و فرار امپراتور از لویانگ در سال ۳۱۱ میلادی اتفاق افتاده است. از این رو تاریخ نامهٔ دوم را در همین سال‌ها می‌داند. به

هر حال با توجه به اتفاق‌هایی که در نامه‌ها بدان اشاره شده است، می‌توان حدس زد که نامه‌ها در سال ۳۱۳ میلادی نوشته شده است.

نامه نخست

نامه نخست سغدی در سال ۱۹۰۷ با ابعادی در حدود ۲۲×۴۰ سانتی‌متر، به صورت تاخورده و در حالی که با نخ محکم بسته شده بود، در محوطه باستانی "T.XII.a" در غرب دون - هوانگ بدست آمد. در گوشه بالایی نامه، تا خوردگی مشاهده می‌شود که بر روی آن، نشانی نامه در سه سطر کوتاه نوشته شده و پاره‌ای از خطوط آن (نیمی از آن) با گذشت زمان از بین رفته است. در بخش تاخورده (متن نامه) ظاهراً دوازده سطر نوشته شده که به دلیل سهل انگاری در حفظ نامه، بخش‌های میانی آن (خط یک تا شش) از بین رفته است (مراجعه شود به تصویر شماره: یک).

نامه از طرف دختری پریشان حال از اهالی دون - هوانگ به نام «میوانای» Mēwānāy خطاب به مادرش چاتیس čatis نوشته شده است. شوهر میوانای مدتی است برای سفر یا مأموریت دولتی به جایی رفته و او از مادر اجازه می‌خواهد تا نزد وی برود، اما بنابه دلایلی - شاید مخالفت اقوام همسرش برای دیدن مادر - از روحانیان و بزرگان محل تقاضای کمک می‌کند. از مفاد این نامه دریافت می‌شود که بین دختر و مردان مادر فاصله مکانی بسیار وجود دارد. علاوه بر این هیچ گونه رابطه‌ای بین دختر و مردان نام‌برده در نامه وجود ندارد و حتی به نام همسر دختر، مکان، محل، و تاریخ نامه نیز اشاره‌ای نشده است.

حرف نوشت:

MN δwγδr	‘D pryw
Myw’nyh	m’th
‘z’tčh	[čt/ysh]

- 1 [MN δw]xδryh myw’nyh¹² ‘z[‘]tčh ‘D [p]ryw m’th č’tysh¹³ [‘]pryw nm’[čyw]
- 2 ‘PZYš šy[r] YWM ZKZYβ XZYH ZY δrwčh ‘nčyh ‘HRZY[mnZK]¹⁴ YWM prtr ZY ‘YKZY-βn [xwt]y wyn’ym-(n)¹⁵
- 3 Pr δrwst’[t]wh ‘HRZY-m¹⁶ ‘nm’k¹⁷ k’δyw ‘PZYβ wyn’ym¹⁸ ‘HRZY βxtk nyst ‘HRZY-m
- 4 Ptškw’t s’γ’r’k β’nk[r]m ‘HRZY β’nkr’m [m’]δ w’βt ‘nyw ZYmδ’ nny[δt]¹⁹ pntw
- 5 Nyst ‘YKZY ‘rtyβ’N²⁰ ‘hrzy-m ptškw’t ‘rtyβ’N ‘HRZY m’δ w’βt prnxwnt ZY
- 6 ‘xšnyβnt²¹ ‘HRZY prnxwnt
- 7 m’δ m’δ w’βt kδZY nyš kt’w’ntk γwtm L’ ptsynt ‘PZYtnšw’y pyts’r ‘k’w
- 8 m’th ‘YKZYt²² ‘zw škr’n ‘HRZY pčks’ ‘YKZY nmčw’ s’ntys’t²³ ‘HRZY ‘st kδ
- 9 nnyδt tys’t ‘HRZY ‘zw’m βyzβr’k ‘pw nγ’wδn ‘pw ‘nγ’mk²⁴ ‘HRZY xwyz’m²⁵ p’rh²⁶ ‘HRZYm m’δ wγtw δ’rt
- 10 ‘HRZYm nyδ nmt δβrt ‘HRZY ptwyδ’m ‘č βγnptw ZKwsrδm’nytw
- 11 ‘HRZY kδ šwy ‘HRZYtn ‘zw ‘xwštrw δβr’n ‘HRZY mrt’xmkšwy’ ‘HRZY ‘wy r’δyh
- 12 Šyr’kk kwn’n ‘HRZYm wytwr kwny ‘PZYm δyγh prsty.

آوانوشت:

čan	duɣdar	ar	parēw
mēwānīh		māt	
āzāč		[čatis]	

- 1 [čan du]ɣdarya Mēwānāy āz[ā]č ar [p]arēw māt čatis [ā]friw namā[čyu]
- 2 utəti – š ? ši[r] mēθ xoti – fa wēn ti druč ančay ərti – [m xō] mēθ fratar ti kađuti – fan [xut]ē wēnēm – (n)
- 3 par δrustā[t]u ərti – man anmāk kāđyu utəti – fa wēnēm ərti baxtē nēst ərti – m
- 4 patškwāt Sāyarak βānka[rā]m ərti βānka[rā]m [mā]δ wāβt anya ti mađa Nanai[– dat] pan(d)taru
- 5 nēst kađuti Artewan ərti–m patškwāt Artewan ərti māδ wāβt Farn – xund ti
- 6 əxšnē – βandē ərti čānu nē namu (ə)paθβērāt nē namu patxut ərti Farn – xund
- 7 māδ māδ wāβt kađūti niš katāwandē xwatam nē patsēnd utəti – tan šawe patsār (ə)kō
- 8 māt kađuti – t azu škarān ərti pačkasa kađuti nmčw' s'n tisāt ərti ast kađ
- 9 Nanai – dat tisāt ərti (ə)žawām βəžβarē (ə)pu niγōdan (ə)pu anγāmē ərti xwēzām pār ərti – m māδ waydu dārt
- 10 ərti – m nēdē namat δβart ərti patwēdām ač βayn-patu awu sarδmānētu ərti kađ
- 11 šawe ərti – tan azu axuštru δβarān ərti martəxmē šawya ərti awi rāθī
- 12 širē kunān ərti – m witūr kunē utəti – m δiγa frastaye.

برگردان

از: دختر میوانای^{۲۷} نجیب‌زاده

به: مادر(ش) چاتیس^{۲۸}

۱. از طرف دختر میوانای نجیب‌زاده به مادر(ش) چاتیس آفرین و نماز (او) را
۲. پس او (همسرش) روز خوب (خواهد داشت) آن که تو را سلامت و آرام ببیند، پس برای ما آن‌روز بهتر (خواهد بود) چون خودم
۳. تو را در سلامت ببینم و بسیار مشتاقم که تو را ببینم و بخت نیست (= بخت آن‌را ندارم)
۴. آن‌گاه من عرض کردم به ساگاراک^{۲۹} رایزن و رایزن چنین گفت: دیگر این‌جا (کسی) به ننه - دات (=داده‌ی ننه)^{۳۰} نزدیک‌تر نیست چون اردوان^{۳۱}
۵. آن‌گاه من به اردوان چنین عرض کردم و چنین گفت: فرن - خوند (= فرخند)^{۳۲} خشنودی خدمت‌کاران (را جلب می‌کند)
۶. و چون با عجله رد کردم و با نفرت نپذیرفتم پس فرن - خوند
۷. چنین گفت: حال چون خویشاوند همسر (شما) قبول نکرد که تو به (نزد) مادرت روی
۸. چگونه من تو را همراهی کنم پس صبر کن چنان‌چه ... خواهد آمد و پس هست اگر
۹. ننه - دات بیاید و بدبخت (در فلاکت) زندگی می‌کنم بدون پوشاک و بدون خوراک و درخواست وام کردم
۱۰. و هیچ کس به من نمد نمی‌دهد (= کمک نمی‌کند) و از روحانی، خوشی (خبر خوش) را هدیه گرفتم پس به من چنین گفت:
۱۱. اگر بر روی من تو را یک شتر خواهم داد پس باشد که مردی (با تو) بیاید و در راه
۱۲. به خوبی (از تو مراقبت) کند پس باشد که انجام دهد تا این‌که برای من نامه بفرستی.

واژه‌نامه

1. 'pryw درود، آفرین

āfry(u)?
< *ā-friya

اسم مذکر

حالت رایبی

ق: ۲۲۰

i.1

2. 'z'tč زن آزاده، نجیب زاده

āzāč

صفت مؤنث

حالت فاعلی

ق: ۴۰۱

i.1

،

3. 'č از

ač

< *hača

حرف اضافه

ق: ۶۱۶

گ: ۸۵

i.10

4. 'HRZY سپس، پس آن‌گاه (هزوارش)

ər̥ti

حرف ربط

ق: ۲۰۷۶

i.1-12

5. 'k'w → 'kw

ق: ۸۴۷

i.۷

6. 'nčy آرام، آسوده

ančy

< *ham-čyā-ya

حالت فاعلی

i.2

7. nγ'mk زن آزاده، نجیب زاده

anγāmē

اسم مذکر

حالت غیرفاعلی

ق: ۹۹۰

i.9

8. 'nm''k مشتاق

anmāk

صفت

حالت فاعلی

ریشه نامعلوم است

ق: ۲۲۰

i.3

9. 'ny- دیگر

Ani,ane

< *anya

صفت

حالت رایبی

i.4

10. 'pδβyr شتاب کردن، عجله کردن

(ə)paθβēr

< *upa-θwar-(aya)

'pδβyr't

ماضی ثانویه سوم شخص مفرد

ق: ۱۲۶۱

گ.پا: ۲۹۳

i.6

11. 'pw بدون، بی

(ə)u

< *apam

حرف اضافه

ق: ۱۳۶۳

گ.پا: ۱۱۶۴

i.9

12. 'PZY که، و، پس (هزوارش)

utəti,tuti

< *uta-uti<*utti

حرف ربط

ق: ۱۴۱۵

گ.پا: ۳۰۷

i.2,3,7,12

13. 'st

Ast

مضارع سوم شخص مفرد

i.8

14. 'rtyβ'n اردوان

artewan

اسم مذکر خاص

حالت فاعلی

ق: ۱۵۰۹

i.5

15. 'wy او، آن

artewan

اسم مذکر خاص

حالت فاعلی

ق: ۱۵۰۹

i.5

16. 'xšnyβnt خشنودی خدمت‌گزار

əxšnē-βandē

صفت مرکب

حالت غیرفاعلی

i.7

17. 'xwštr شتر

axuštr

'xwštrw

اسم مذکر

حالت رایبی

ق: ۲۱۲۹

i.11

18. 'YKZY

چون، اگر، چنان‌که، وقتی که (هز)

kaḍuti,čānu-ti?

قید

ق: ۲۱۷

i.2,5,8

19. 'zw¹ من

azu

< Av.azəm; op. adam; parth.az

ضمیر اول شخص مفرد

حالت غیرفاعلی

ق: ۲۳۴۷

گ.پا: ۱۳۳۸

i.8,11

20. 'zw² زندگی کردن، زیستن

(ə)žaw, (ə)žū

'zm'm

مضارع اول شخص مفرد

ق: ۲۳۴۸

گ.پا: ۲۶۴ ن ۱

i.9

β

21. β¹ تو، شما

Fa

<θwam

ضمیر دوم شخص مفرد

ق: ۲۴۳۴

حالت فاعلی

i.2,3

22. β'nkr'm مشاور، رایزن

βānkarām

اسم مذکر

حالت فاعلی

i.4

23. βympt کاهن، جادوگر

βayn-pat

βymptw

اسم مذکر

حالت غیرفاعلی

ق: ۲۵۷۸

i.10

24. βn شما، به شما، شمارا

Fan

Khwar.fn

ضمیر دوم شخص مفرد

حالت غیرفاعلی

ق: ۲۶۳۶

گ: ۱۳۸۱

i.2

25. βryy-wr → βry-wr

ق: ۲۸۰۹

i.1

26. βxtk بخت

baxtē

صفت

حالت فاعلی

i.3

27. βyzβr'k بدبخت

βəžβarē

اسم مذکر

حالت فاعلی

ق: ۳۰۶۴

i.9

č

28. č'tus چاتیس

čatis

اسم مؤنث خاص

حالت فاعلی

29. čnw چون، مانند

čanu

قید

ق: ۳۲۴۲

i.6

δ**30. δ'r-** داشتن، نگاه داشتن

δār

<op.dāraya

δ'rt

ق: ۳۴۱۲

گ.پا: ۲۸۵، ۸۷۷، ۸۰۰-۸۵۵

wγtwδ 'rt → ماضی نقلی متعدی

i.9

31. δβr- دادن، بخشیدن

δβar, θfar

<*fra-bara-; khot.haur; khwar.hβr-δβrt

مضارع دوم شخص مفرد

ق: ۳۴۹۹

گ.پا: ۸۵۶، ۸۸۳، ۹۳۱، ۹۵۷

δβrt

مضارع سوم شخص مفرد

i.10

δβr'n

التزامی اول شخص مفرد

i.11

32. δrwč سالم، تن درست

δruč, žuč

صفت مؤنث

حالت فاعلی

ق: ۳۶۰۷

i.2

33. δrwst't سلامتی، تن درستی

δrustāt

δrwst'twh

اسم مؤنث

حالت غیرفاعلی

ق: ۳۶۱۳

i.12

γ**34. δwxth** → δwγδr

ق: ۳۶۸۷

i.1

35. δyγh → δykh

ق: ۳۷۴۱

i.12

γ**36. γwtm** خوشاوند

Xwatam

<*xwatama; <tauxma

اسم مذکر

حالت غیرفاعلی

ق: ۴۴۷۴

گ.پا: ۱۲۷، ۴۴۴

i.7

H**37. HZYH** دیدن (هزوارش)

Wēn

مضارع سوم شخص مفرد

ق: ۴۵۶۴

i.2

K**38. k'δy** بسیار، خیلی، کاملاً

kāδy/y/e/i

<*k āδiya

kδ'yw

قید

ق: ۴۶۳

i.3, v.19

39. kδ هر وقت، وقتی که، اگر

kaδ

<kaδā

ق: ۴۷۰۳

گ.پا: ۱۵۸۱

i.11,8

قید

ق: ۴۶۳

i.3, v.19

40. kδZY → kδwty

ق: ۴۷۲۷

i.7

41. kδwty اگر، چنانچه، چون

kaδūti

ق: ۴۷۲۳

گ.پا: ۱۱۸، ۱۶۸۵

قید

i.7

42. kt'w'ntk شوهر

kδ'yw

قید

ق: ۴۶۳

i.3, v.19

43. kwn- کردن

kun

<*krnu;op.kunau

Kwn'n

التزامی اول شخص مفرد

i.12

kwny

تمنایی سوم شخص مفرد

i.12

L

44. L' نه (هزوارش)

nē

ادات نفی

ق: ۵۱۴۷

i.7

m

45. -m من

m

ضمیر اول شخص مفرد

حالت غیر فاعلی

ق: ۵۱۶۲

گ.پا: ۱۳۴۶

i.3,5,9,12

46. m'δ چون، چنین، مانند

māδ/θ

<*hama-aθa;Av.hamaθa

قید

ق: ۵۱۷

گ.پا: ۳۹۷

i.4,5,7,9

47. m't مادر

Māt

<*mātar-

اسم مونث

حالت فاعلی

ق: ۵۲۴۴

گ.پا: ۹۴۰

i.8,1

48. mδ' این جا

maða

قید

ق: ۵۲۸۳

i.4

49. MN از (هزوارش)

čan

حرف اضافه

ق: ۵۳۳۰

i.1

50. mn ما، به ما، مارا

man

ضمیر اول شخص جمع

ق: ۵۳۳۱

گ.پا: ۸-۱۳۷۶

i.2

51. mrt'xmk →

mrtym'k,mrtxmy(y)

ق: ۵۴۵۴

i.11

52. mrtym'k lvnl

martəxmē

اسم مذکر

حالت فاعلی

ق: ۵۴۵۸

i.11

53. myw'ny میوانای

miwānāy

اسم مونث خاص

حالت فاعلی

i.1

n

54. n جز تأکیدی با معنی نامعین

n

i.2

55. ny'wδn لباس، پوشاک، جامه

niγōδan

اسم مذکر

حالت غیرفاعلی

ق: ۵۸۹۷

i.9

56. nm-

پذیرفتن (بیشترین کاربرد با حرف نفی در معنی قبول نکردن، رد کردن)

nam

<sk.namo

nm'w

ماضی غیرتام اول شخص مفرد

ق: ۵۹۶۲

گ.پا: ۸۱۸ آ

i.6

57. nm'čy نماز، تعظیم، نیایش

namāčy

nm'čyw

ق: ۵۹۷۰

اسم مذکر

حالت رایی

i.1

58. nmw'

ریشه و معنای آن نامعلوم است

i.8

59. nmt نمد

namat

<Av.nəmata;Khot.namata

اسم مذکر

حالت فاعلی

ق: ۶۰۰۲

i.10

60. nny-δt ننه - دات

Nanai-δat

اسم مذکر خاص

حالت فاعلی

i.4,9

61. nyδk هیچ کس

nēδē

<*naiad-ka

ضمیر

حالت فاعلی

ق: ۶۲۴۳

i.10

62. nyst- نیست

nēst

<*nē-asti

مضارع سوم شخص مفرد

ق: ۶۲۹۹

گ.پا: ۷۳ ن ۱، ۷۸۴

i.5,3

63. nys به علاوه، اینک، در حال، هان

niš

ادات

ق: ۶۳۱۲

گ.پا: ۲۹۹

i.7

p**64. p'r** وام، قر

pār

اسم مذکر

حالت فاعلی

ق: ۶۴۵۳

i.9

65. pčks منتظر بودن؛ انتظار داشتن

pačkas

pačks'

ماضی غیرتام سوم شخص مفرد

ق: ۶۶۵۳

گ.پا: ۷۷۵

i.8

66. pntr نزدیک تر

pand(d)tar

pntrw

صفت تفصیلی

حالت رایی

ق: ۶۹۱۵

گ.پا: ۱۲۸۵

i.4

67. pr بر، به در، برای

par

<*upari; Yaghn.par;khwar.pr

حرف اضافه

ق: ۶۹۲۲

گ.پا: ۹۶، ۱۶۲۵

i.3

68. prnxwnt فرن - خوند

Farn-xund

اسم مذکر خاص

حالت فاعلی

i.5,6

69. prsty- فرستادن

fastay

ق: ۷۲۱۱

Prstyy

ماضی دوم شخص مفرد

i.2

70. pntr بهتر، بیش تر

fratar

<Av.fratara

حالت اضافه

i.2,ii.49

71. pryw به آن، بر آن

parēw

<upari-aiva

حالت اضافه

ق: ۷۴۰۴

گ.پا: ۱۴۹۶

i.1

72. pts'r در جهت عکس، به عقب، سپس

patsār

حرف اضافه

ق: ۷۸۷۹

i.7

73. ptsynt- پسندیدن، قبول کردن

patsēnd

ماضی غیرتام سوم شخص مفرد

ق: ۷۹۱۴

i.7

74. ptkw'y- عرض کردن، گفتن

patškwāy

ptškw't

ماضی غیرتام سوم شخص مفرد

ق: ۷۹۳۳

گ.پا: ۳۰، ۱۶۴، ۱۷۰، ۵۶۷

i.4,5

75. ptwyδ²-

نشان دادن، تسلیم شد، هدیه کردن، سپردن

ptwēδ

ptwyδ'm

مضارع اول شخص مفرد

ق: ۷۹۹۷

گ.پا: ۳۰۲، ۶۲۲

i.10

76. ptxwt سرزنش، منفور؟

patxut

صفت

حالت اضافی

ق: ۸۰۱۵

i.7

77. pyts'r → pts'r

ق: ۸۳۸۸

i.7

R**78. r'δ** راه

rāθ

<Yaghn.rōt/s

r'δyh

اسم مونث

حالت غیرفاعلی

ق: ۸۴۱۴

i.11

S**79. s'γr'k** ساگاراک

sāγrak

اسم مذکر خاص

حالت فاعلی

i.4

80. s'γr'k ساگاراک

sāγrak

اسم مذکر خاص

حالت فاعلی

i.4

81. s'n ریشه و معنای آن نامعلوم است

i.8

82. srōm'nyt خوشحالی

sarōmānēt

srōm'nytw

صفت جمع

srōm'nytw

حالت رایبی

i.10

S**83. š** ش، اش

š

ضمیر سوم شخص مفرد

حالت غیرفاعلی

ق: ۹۱۴۶

گ.پا: ۳۶۶، ۶۲۹

i.2

84. škr- دنبال کردن، همراهی بودن

škar

ق: ۹۲۱۲

گ.پا: ۳۶۶، ۶۲۹

škr'n

التزامی اول شخص مفرد

i.8

85. šw- رفتن، شدن

šaw, šō

<op.šyava-; <čyav

šw'y

مضارع دوم شخص مفرد

i.7,11

šwy'

تمنایی دوم شخص مفرد

i.11

86. šy'kk → šy'kk, šyrk

ق: ۹۴۱۲

i.12

87. šyr'k خوب، زیبا

širak, širē

ق: ۹۴۰۸

گ.پا: ۹۸۲ ن ۲، ۱۲۰۸

صفت

حالت غیرفاعلی

i.12

T**88. -t** تو

(ə)t

<op.taiy

تو

ضمیر دوم شخص مفرد

حالت غیرفاعلی

ق: ۹۴۷۰

گ.پا: ۱۳۵۷

i.8

89. tn شما، شان

tan

ضمیر دوم شخص جمع

ق: ۹۶۰۶

گ: ۱۳۸۳

i.7,11

90. tys- وارد شدن

tis

<*ati-isa; Yaghn.tis

tys't

ماضی سوم شخص مفرد

ق: ۹۷۵۵

گ.پا: ۵۳۹، ۶۱۴

i.8,9

W**91. w'β-** گفتن

wāβ

w'βt

ماضی سوم شخص مفرد

ق: ۹۷۷۳

گ.پا: ۶۰۳

i.5,7,4

92. wyt - گفتن

Wayd,uyd

wytw

ق: ۱۰۰۳۰

گ.پا: ۶۰۲، ۹۲۳

صفت مفعولی

حالت رایبی

wytw δ'rt → ماضی نقلی متعدی

i.10

93. wyn - دیدن

wēn

<*waina; Av.vaēna

wyn'ym

تمنایی اول شخص مفرد

ق: ۱۰۳۹۴

گ.پا: ۳۳، ۵۷۹

i.3

wyn'ym

مضارع اول شخص مفرد

i.2

94. wytwr تا

witūr

حرف ربط

ق: ۱۰۵۵۰

i.12

X

95. xwty (خودم، خودم، خودش، خودشان)

xutē

برای تأکید ضمائر شخصی بکار می‌رود

ق: ۱۰۸۲۴

گ.پا: ۴۰۲، ۱۳۹۰، ۱۶۷۸

i.2

96. xwyz خواستن

xwēz, xoyz, [xōz]

<*xwāzaya

Xwyz'm

مضارع اول شخص مفرد

ق: ۱۰۸۵۳

گ.پا: ۲۳۲

i.9

97. XZYH → HZYH

ق: ۱۰۸۸۰

i.2

y

98. YWM (روز (هزارش)

mēθ

اسم مذکر

حالت فاعلی

ق: ۱۱۰۵۵

i.2

Z

99. ZK (آن، او (هزارش)

xō

ضمیر

حالت فاعلی

ق: ۱۱۲۹۳

i.2

100. ZKw (آن‌را، او را (هزارش)

awu/ō

ضمیر

ق: ۱۱۲۹۷

i.10

101. ZKZY (کسی که، آن‌که (هز)

kēti?, xoti?

ضمیر موصول

ق: ۱۱۳۰۳

i.2

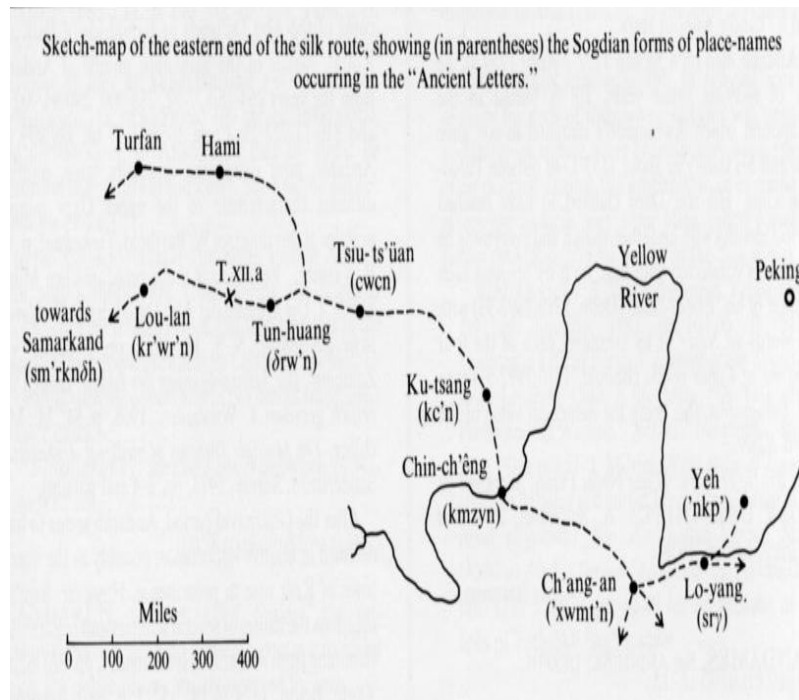
102. ZY (و، که (بیانی) (هزارش)

ti

حرف ربط

ق: ۱۱۵۱۶

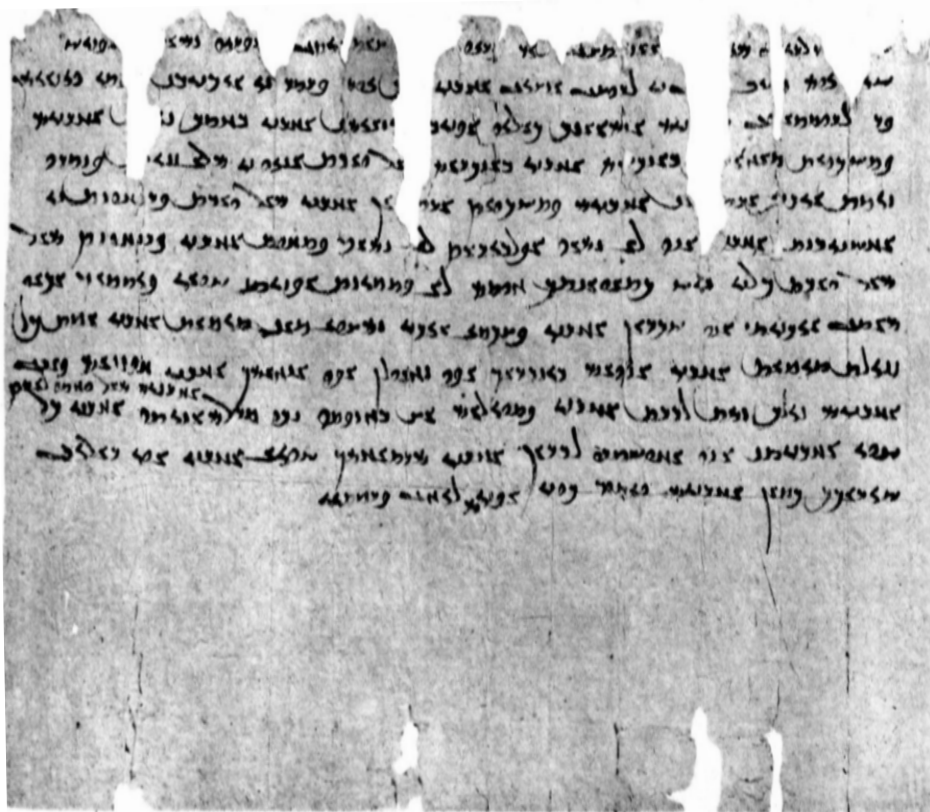
i.2,4,5

نقشه شماره الف

Sims-williams , Nicholas, 1992, ancient letters
Encyclopedia Iranica

تصویر شماره یک
Stein, 1921: voL.4, p.329

تصویر شماره: دو
Stein, 1921: vol.4, p.333

پی‌نوشت‌ها

۱. سراورل استاین در ۲۶ نوامبر ۱۸۶۲ در بوداپست کشور مجارستان چشم به جهان گشود. استاین برای ادامه تحصیل در رشتهٔ زبان‌های شرقی و باستان‌شناسی عازم انگلستان شد و در آن‌جا موفق به کسب درجهٔ دکتری گردید. وی در سال ۱۸۸۸ میلادی به هند رفت و با سمت رئیس کالج شرقی در لاهور، مشغول تحقیق شد و در آن‌جا ده سال از عمرش را سپری کرد. سپس این شرق‌شناس، تحقیقاتش را دربارهٔ آسیای میانه و خاور نزدیک شروع کرد. نخستین سفر استاین (۱۹۰۰-۱۹۰۱) صحرای تاکالاماکان بود. سفر دوم وی آسیای میانه (۱۹۰۶) بود که در این سفر، سراسر شاخهٔ جنوبی جادهٔ ابریشم را که گرداگرد تاکالاماکان کشیده می‌شد طی کرد تا به شهر باستانی لولان رسید و در آن‌جا، بر روی مکان‌های باستانی خادلیک، نیا و چند محوطهٔ دیگر به کاوش پرداخت. استاین در سفر سوم خود، به سال ۱۹۱۴ به دون - هوانگ بازگشت و کاوش‌هایی را در غارهای هزار بودا انجام داد. این باستان‌شناس در سن ۸۰ سالگی در سال ۱۹۴۳ درگذشت. (www.the Hungarian Quarterly vol:xl iii, no:16)
۲. شهرستان دون - هوانگ (Dung-huang) در شهر جیایو - گوان شرق ایالت گانسو واقع است. این شهرمرزی دروازهٔ راه تجاری آسیای مرکزی محسوب می‌شد که به سال ۱۱۷ قبل از میلاد توسط امپراطوری وودی (Wudi)، از سلسلهٔ هان تأسیس شد. شهر دون - هوانگ آخرین منزل‌گاه حفاظت شده برای مسافران و بازرگانان جاده ابریشم بود و تاجران، قبل از حرکت به سوی سین - کیانگ، مدتی را در این شهر برای استراحت و تیمار اسبان و اشتران خود سپری می‌کردند و در موگاو (Mogao) - غارهای هزار بودا - برای سفر خود به دعا و نیایش متوسل می‌شدند. با موقعیتی که این شهر در آن روزگار داشت می‌توان گفت که نقطه ورود مبلغان آیین بودایی و محل تقاطع دو شاخهٔ مهم جادهٔ ابریشم بوده است.
۳. گانسو (Kan-su یا Gansu) با وسعتی در حدود ۴۵۴۰۰۰ کیلومترمربع در شمال شرقی چین واقع شده است. همسایگان این ایالت در غرب سین - کیانگ و در شرق شانسی و در شمال مغولستان داخلی است. مرکز گانسولان - جو (Lanzhou) در جنوب شرقی واقع شده است. از شهرهای دیگر این ایالت می‌توان به وو - وی، جیو - گوان و دون - هوانگ اشاره کرد. در مسیر جاده ابریشم، گانسو نقشی بسزا در تبادلات اقتصادی و فرهنگی بین چین و غرب داشت. دیوار بزرگ را چندان گسترش دادند تا این منطقه را در بر گیرد.
۴. لولان (lou - lan) یا کرواننا شهر تجاری کوچک و متریقی با تاریخی ۱۶۰۰ ساله، و جمعیتی چهارده‌هزار نفری، هم مرز دون - هوانگ و شهرنیا و در غرب دریاچهٔ لوپ نور - شمال شرقی واحهٔ تاریم - واقع شده بود. این شهر در سال ۱۷۶ قبل از میلاد توسط سلسلهٔ هان بنا شد. لولان قلب جادهٔ ابریشم محسوب می‌شد و پل ارتباطی چین به غرب

- بود چنان‌که بازرگانان نواحی مختلف برای عبور از جاده ابریشم، مدتی را در این منطقه گرد می‌آمدند. لولان با شهری که بدست آورده بود، ناگهان در سال ۶۳۰ میلادی پس از هشتصد سال درخشش، ناگهان از صحنه روزگار محو شد. باستان‌شناسان معتقدند که شرایط بد آب و هوا و طغیان رودخانه‌ها و نیز تغییر مسیر جاده ابریشم، این شهر را متروک ساخت. از این رو، پس از ۱۶۰۰ سال حبس در زیر شن‌های داغ صحرای تاکالامکان، در ۲۸ مارس ۱۹۰۰ میلادی، باستان‌شناس سوئدی، سوان هدن S.Headn این شهر خاموش را پس از سالیان مدید کشف کرد (www.the ancient state of loulan).
۵. سین - کیانگ (xinjiang) نامی چینی و به معنی رودخانه غربی است. که در زبان فارسی آن را ترکستان چین نامیده‌اند. این ایالت با وسعتی در حدود ۱۶۰۰۰۰۰ کیلومترمربع، در شمال شرقی چین، در همسایگی کشور قرقیزستان، تاجیکستان و پاکستان در غرب و فلات تبت در جنوب و ایالت گانسو در شرق واقع شده است. مرکز آن اورومچی Uruimqi و از شهرهای مهم آن کاشغز، ختن و ترفان است. ایالت سین - کیانگ در زمان سلسله کینگ بدین نام خوانده شد.
۶. امروزه سوز - هو Suzhou با نام جیا یو - گوان خوانده می‌شود. جیا یو - گوان در شمال غرب ایالت گانسو واقع شده است و نیز این شهر هم‌چون شهرهای دیگر ایالت، نقشی بسزا در جاده ابریشم ایفا کرده است.
۷. امروزه، گوازنک Guzang با نام وو - وی Wuwei خوانده می‌شود. وو - وی در شمال شرقی گانسو واقع شده است.
۸. امروزه جین - چینگ Jincheng تحت عنوان لان - جو Lanzhou مرکز گانسو است که در شمال این ایالت واقع شده است.
۹. از ایالت‌های باستانی چین، هنان Henan با وسعتی در حدود ۱۶۷۰۰۰ کیلومتر مربع است. شهرهای مهم آن عبارت است از: لویانگ Lo- yang یا Luoyang، آنیانگ Anyang و کایفنگ Kaifeng. لویانگ یکی از شهرهای شمالی هنان است که از نظر تاریخی قدمتی کهن داشته و سالیان سال پایتخت سلسله‌های بزرگ چین بوده است. از آن، به عنوان یکی از هفت پایتخت بزرگ باستانی چین یاد می‌کنند:
- سال ۲۵۶-۷۷۰ قبل از میلاد پایتخت سلسله زو شرقی Zhou
  - سال ۲۲۰-۲۵ میلادی پایتخت سلسله هان شرقی Han
  - سال ۴۹ میلادی پایتخت سلسله وی شمالی Wei
  - سال ۶۰۵ میلادی پایتخت سلسله سوی Sui
- در این شهر اولین معبد بوداییان چین به قرن ۱۶ میلادی واقع شده است.
۱۰. با بررسی و مطالعه نامه‌ها متوجه می‌شویم که نامه‌ها مطابق با الگوی سنتی نوشته شده بود. به عبارت دیگر نامه‌ها با سبک ساده نامه‌نویسی و به زبان متداول محاوره‌ایی، حاوی مقداری زیاد از لغات ساده است که در زندگی روزمره بکار رفته است و با عبارتی مودبانه و

- احوال بررسی خاص در ابتدای نامه شروع می‌شود. نیز در پایان نامه، نام نویسنده، گیرنده، محل و تاریخ نامه را می‌بینیم. پس از نوشتن نامه، آن را تا کرده و درون یک پاکت کوچک قرار می‌دادند و آدرس را روی یک طرف پاکت می‌نوشتند که حاوی نام گیرنده و فرستنده بوده است. قابل ذکر است که ساختار نوشتاری نامه مانند نامه‌های امروزی است.
۱۱. شهرستان یه Ye یکی از شهرهای باستانی چین است که در شهر آنیانگ در ایالت هنان واقع شده است. این شهر سالیان سال برای پادشاهان سلسلهٔ شمالی حایز اهمیت بوده و در زمان سلسلهٔ وی Wei شرقی و کی Qi شمالی، به عنوان پایتخت برگزیده شده بود.
  ۱۲. این واژه را می‌توان به صورت mywzy'h حرف نویسی کرد.
  ۱۳. راشیلت، هینینگ و سیمز ویلیامز: واژهٔ čatis را اسم زنی می‌پندارند. بدین جهت با توجه به این که در اسناد Niya (منطقه‌ای نزدیک لوپ نور چین) زنی با این نام دیده شده، از این رو واژه را čatis حرف نویسی می‌کنیم.
  ۱۴. راشیلت: ضمیر اول شخص مفرد m- . بنابراین با توجه به بافت جمله، آن را اول شخص جمع mn- تصحیح می‌کنیم.
  ۱۵. راشیلت فعل را اول شخص جمع wyn'yym حرف نویسی کرده است. بنابراین با توجه به بافت جمله این فعل را اول شخص مفرد wyn'ym تصحیح می‌کنیم و پس‌وند n- را شناسهٔ تأکیدی می‌گیریم.
  ۱۶. راشیلت: ym//// . از این رو این واژه را به صورت HRZYm' تصحیح کرده است.
  ۱۷. ریشه نامعلوم است و می‌توان به صورت 'k 'zm' تصحیح کرد، در حالیکه سیمز ویلیامز این واژه را به معنای «مشتاق» ترجمه می‌کند.
  ۱۸. راشیلت حرف نویسی نکرده است. بدین جهت براساس بافت جمله به صورت wyn'ym مضارع اول شخص مفرد بازسازی می‌کنیم.
  ۱۹. راشیلت: znyδt .
  ۲۰. سیمز ویلیامز: Artewan .
  ۲۱. سیمز ویلیامز این واژه را ترجمه نکرده است. بنابراین با توجه به ترجمه راشیلت، واژه را به صورت ذیل ریشه‌یابی می‌کنیم: xšnēv-βnd- <xšnāv(a)y-βnd> xšnyβnt' که معنای این واژه «خشنودی خدمت کاران» است.
  ۲۲. راشیلت: ضمیر دوم شخص جمع tn- . پس با توجه به بافت جمله، آن را بصورت ضمیر دوم شخص مفرد t- تصحیح می‌نماییم.
  ۲۳. ریشه نامعلوم است.
  ۲۴. می‌توان به صورت z'ymk' تصحیح کرد.
  ۲۵. راشیلت: x'w'n'm و هینینگ: xps'm .
  ۲۶. راشیلت: p'nh به معنای «در میز غذا، خوان».

-
- . čatis .۲۷
  - . Mēwānāy .۲۸
  - . Sāyarak .۲۹
  - . Nanai-δat .۳۰
  - . Artewan .۳۱
  - . Farn-xund .۳۲

منابع فارسی

قریب، بدرالزمان، ۱۳۷۴، فرهنگ سغدی، انتشارات فرهنگان.

منابع لاتین

1. Gerrchevitch , Ilya. , 1961 , A grammar of Manichean Sogdian , Oxford Henning, W.B ,1948, The date of the sogdian ancient letters, Bulletin of the School of Oriental and Africa Studies,University of London ,vol.12, pp.601 - 15 Reichelt, Hans, 1931, Die Soghdischen Handschriftenrests Des Britischen Museums.
2. Sims - Williams, Nicholas,200 1 ,Monks and Merchents, Silk Road Treasures from Northwest china (New York).
3. Stein. Aurel ,1921 , Serindia, Detailed report of explorations in central asia and westernmost china, vo.2,4.
4. www. Agnes Kelecsenyi, A Hungarian on the silk road, The Hungarian Quarterly, vo.xliii , no. 167.
5. www. Changan , Wikipedia , the free encyclopedia www.China view, Xihu - English www.Chinese cities and province.
6. www.Chinese silk road.
7. www. Dunhuang , Wikipedia, the free encyclopedia www. Exploring Chinese History Geographical Database [www.Gansu](http://www.Gansu.com).
8. www. Gansu - Encyclopedia, History, Geography and Biography.
9. www. Gansu, Wikipedia, the free encyclopedia www.Iranica.com - Henning, Walter Bruno.
10. www. Jiuquan, Wikipedia, the free encyclopedia.
11. www. loulan , A lost kingdom in Taklamakan.
12. www. Notes on the history of Dunhuang.
13. www. The ancient state of loulan.
14. www. Sims - Williams, Nicholas, Sogdian Ancient Letters .
15. www.Sogdiana Wikipedia, the free encyclopedia.
16. www. The origion of lolan' s name.